

Spolupráce ABS s maďarským Historickým archivem 2008–2010

► **Miroslav Urbánek, Martin Kostlán, Michal Šrůtek**

Oficiálně byla spolupráce s Historickým archivem státobezpečnostních služeb (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – ÁBTL) navázána v závěru roku 2008. Tehdejší ředitel Ústavu pro studium totalitních režimů Pavel Žáček a ředitel Archivu bezpečnostních složek (dále jen Archiv, též ABS) Ladislav Bukovszky podepsali 7. listopadu 2008 trojstrannou dohodu o spolupráci s partnerskou organizací v Maďarsku. Historický archiv státobezpečnostních služeb (dále jen Historický archiv) zastupoval její generální ředitel György Gyarmati. Díky podpisu této dohody získaly partnerské instituce snadnější přístup k archivním materiálům, které se týkají historie jejich států v období totalitních režimů. Dohoda také umožnila stáže badatelů v zahraničí a poskytla prostor pro rozvoj užší odborné spolupráce.

Historický archiv vznikl transformací tehdy existujícího tzv. Historického úřadu (Történeti Hivatal) 1. dubna 2003, na základě ustanovení zákona č. 3/2003 o odhalování činností tajných služeb bývalého režimu a o zřízení Historického archivu státobezpečnostních služeb. Podle zákona je úkolem archivu zejména uchovávat a spravovat písemnosti zaniklých státobezpečnostních složek z období mezi 21. prosincem 1944 až 14. únorem 1990. Historický archiv má také povinnost uchovávat a spravovat písemnosti vzniklé z činnosti výboru maďarského parlamentu, který se stará o lustrace osob zastávajících významné veřejné funkce, obsažené v ustanoveních lustračního zákona č. 23/1994 v platném znění. ÁBTL je v souladu s maďarským zákonem o archivnictví zařazen mezi archivy zvláštního významu. Jako instituce s právní subjektivitou tvoří z hlediska ekonomiky součást rozpočtu maďarského parlamentu, kde je samostatnou rozpočtovou kapitolou. Hlavním kontrolním orgánem archivu je předseda parlamentu.¹

Spolupráce Archivu s Historickým archivem je od počátku zaměřena převážně na oblast ochrany archiválií, jejich konzervaci a restaurování. Restaurátorské dílny Archivu, umístěné na dislokovaném pracovišti v Praze-Braníku disponují v České republice dosud ojedinělým technickým zařízením, které umožňuje provoz hromadného odkyselování pomocí Neschen C 500. Přímoú inspirací pro vznik tohoto provozu bylo právě obdobné pracoviště v maďarském Historickém archivem.

1 Podrobné informace o Historickém archivem státobezpečnostních služeb Maďarska viz: STREŠ-ŇÁK, G.: *Historický archiv státobezpečnostních služeb v Budapešti*. In: *Paměť národa* č. 4, 2005, s. 59–62.

Myšlenka vybudování provozu je spojena s osobou bývalého ředitele Archivu Ladislava Bukovszkého, který po konzultacích v Maďarsku přišel s iniciativou zbudovat obdobný provoz hromadného odkyselování archiválií v podmínkách našeho Archivu.² Ve dnech 5.–6. listopadu 2009 se uskutečnila návštěva zástupců Archivu v maďarském Historickém archivu v Budapešti, s cílem získat poznatky činnosti partnerské instituce. Pracovní cesty se zúčastnili Ladislav Bukovszky, tehdejší zástupce ředitele Miroslav Urbánek a Martin Kostlán, vedoucí oddělení péče o fyzický stav archiválií. Delegaci přijal generální ředitel ÁBTL György Gyarmati. Po přivítání vystoupili zástupci Historického archivu s prezentací své instituce a její činnosti. Hlavním účelem pracovní cesty byla návštěva odborného pracoviště hromadného odkyselování. Pracoviště využívá technologie Neschen C 900. Došlo k předání dosavadních praktických zkušeností a postřehů souvisejících s provozem zařízení a jeho účinností. Účastníci získali konkrétní informace ohledně postupů při zajištění fixace psacích látek, razítek, a jiných barevných médií. Ověřili si rovněž svoje teoretické informace a představy o způsobu provozování technologie. Čeští archiváři a restaurátoři se dále podrobněji seznámili s metodou elektronické archivace dokumentů, s procesem digitalizace archiválií a s procesem závěrečné adjustace (vlastní proces restaurování, ambulantní opravy a opatření dokumentu novou obálkou).

Prvotní ideou Archivu bylo vytvořit pracoviště, kde by byl provozován pouze odkyselovací proces. Inspirací bylo zejména pracoviště ÁBTL v Budapešti, v menší míře pak provoz v Pulhaimu v Německu, které zástupci ABS rovněž navštívili.³ V návaznosti na získané poznatky zakoupil Archiv zařízení pro hromadné odkyselování Neschen C 500. Dále bylo rozhodnuto kombinovat tuto metodu se zařízením Bookkeeper. Na vybavení provozu hromadného odkyselování navázalo zbudování profesionálně vybaveného restaurátorského pracoviště.

Oddělení péče o fyzický stav archiválií ve své struktuře zahrnuje tato odborná pracoviště pro restaurátorské a konzervátorské ošetření a zpracování archiválií spravovaných ABS: provoz technologie hromadného odkyselování archiválií Neschen C 500; pracoviště přípravy archiválií (evidence, třídění, mechanické čištění, atd.); vlastní restaurátorská dílna a ateliér, tzv. „mokrý provoz“; laboratoř pro individuální možnost dezinfekce archiválií, neutralizaci vázaných dokumentů metodou Bookkeeper, hromadné dolévání papíroviny a jiné práce.

2 K vytváření restaurátorských a konzervátorských dílen ABS: KOSTLÁN, Martin.: *Budování a koncepce činnosti restaurátorského pracoviště Archivu bezpečnostních složek*. In: *Sborník Archivu bezpečnostních složek č. 7*. Praha 2009, s. 39–44. Srov. „Zpráva o vzniku pracoviště“ publikovaná ve „Zprávě o činnosti Archivu bezpečnostních složek za rok 2009“, viz: http://www.abscr.cz/data/pdf/uredni-deska/cinnost_abs_2009.pdf

3 Přímá návštěva specializovaného restaurátorského pracoviště Státního archivu v Pulheimu a seznámení se s jeho provozem, zázemím a následná prohlídka odkyselovacího zařízení Neschen C 500, poskytla reálnou představu o způsobu a možnostech instalace zařízení. Pracovníci ABS byli seznámeni s principem jeho obsluhy a s potřebou předchozích a následných technologických operací. Tyto zkušenosti byly prakticky využity v podmínkách restaurátorského pracoviště ABS.

Zkušební provoz hromadného odkyselování a činnost restaurátorského oddělení byl zahájen v prosinci 2009 za spoluúčasti firem Ceiba, která zajistila veškeré vybavení pracoviště a firmy Hostert, která má v licenci prodej a servis strojů Neschen.

Přístroj Neschen C 500, proces hromadného odkyselování archiválií na restaurátorském pracovišti ABS v Praze-Braníku. (ABS)

Mokrý provoz, dolévání papíroviny v dolévacím stroji na restaurátorském pracovišti v Praze-Braníku. (ABS)

Pracoviště s provozem hromadného odkyselování archiválií českého ABS a maďarského ÁBTL se liší v některých detailech přístupu, způsobu provozu, návaznosti na digitalizaci apod. (viz tabulka).

Provoz v Budapešti, ÁBTL	Provoz v Praze, ABS
Stroj C 900 má kapacitu 4 listy A4 vedle sebe.	Stroj C 500 má kapacitu 2 listy A4 vedle sebe, za hodinu cca 100 listů (max.), reálně ověřeno 80
Na procesu se podílí celkem 33 osob, z toho 9 externích spolupracovníků (včetně digitalizace), ve dvousměnném provozu.	Na procesu se podílí celkem 3 osoby bez externích spolupracovníků, v jednosměnném provozu.
Proces odkyselení je přímo spojen s procesem digitalizace.	Digitalizace dokumentů probíhá zcela odděleně, navíc v jiné instituci.
Proces je financován ze sedmdesáti procent z Norských fondů.	Proces je financován výhradně ze zdrojů ABS.
Odkyselené materiály jsou opatřeny novou archivní vazbou z nekyselého materiálu.	Odkyselené materiály jsou většinou ponechány v rozeřitém stavu (pokud se nejedná o dílčí proces restaurování archiválie).

Provoz v Budapešti, ÁBTL	Provoz v Praze, ABS
Metoda je více uzpůsobena masovější produkci, rozpíjení některých inkoustů je považováno za přípustné riziko.	Proces je obohacen o možnost využití bezvodé metody Bookkeeper, je snaha o maximální dodržení restaurátorských kodexů minimální změny podoby dokumentů.
Proces dokončení dokumentů je náročnější, než v pražském provozu.	Proces přípravy je náročnější o důkladné zkoušky rozpustnosti.
Provoz je doplněn o velmi dokonalý systém elektronické evidence archiválie, navíc je archiválie doprovázena papírovým formulářem.	Chybí možnost elektronické evidence, evidence pouze pomocí papírových formulářů.
Obě pracoviště došla nezávisle na sobě k obdobným pracovním postupům.	

Dne 24. února 2010 se uskutečnila reciproční pracovní návštěva zástupců maďarského Historického archivu v Archivu bezpečnostních složek. Pozvání tehdejšího ředitele Archivu Ladislava Bukovszkého přijali paní Bikkiné Balsai Jolán, vedoucí restaurátorského oddělení ÁBTL a pracovníci archivu Zoltán Lux a Cseh Gergő Bendegúz. V doprovodu ředitele a restaurátorů si kolegové z Maďarska prohlédli prostory restaurátorského a konzervátorského pracoviště, byli seznámeni s činností našeho archivu, s jeho legislativním ukotvením. Zajímali se o strukturu archivních fondů a souborů, zvláštní důraz kladli na problematiku ochrany archiválií a na proces jejich konzervování a restaurování.

Na restaurátorském pracovišti Archivu v Praze-Braníku se seznámili s jeho koncepcí, vybavením jednotlivých dílen jejich provozem a zejména s provozem hromadného odkyselování archiválií.⁴ Jejich zájem byl zaměřen jednak na získání informací o kombinaci používaných konzervátorských metod Neschen a Bookkeeper, jednak na zařízení restaurátorského pracoviště Archivu, spojeného s procesem vlastního odkyselování. Kolegové z Budapešti si prohlédli také restaurátorský ateliér, zahrnující prostory pro dezinfekci a očištění materiálů. Dále jim byl prezentován ateliér s tzv. „mokrým provozem“. Prohlédli si také zařízení pro dolévání papíroviny, chemickou digestoř pro odkyselování vázaných archiválií postříkem a prací s chemikáliemi, laboratoř, sklad a přípravnu materiálu. Velkou pozornost věnovali způsobu provádění průzkumů jednotlivých archiválií, spisů a archivních fondů. Restaurátoři našeho Archivu je seznámili s vlastním průběhem tohoto procesu včetně formulářů, které byly zhotovené pro účely průzkumů (viz výše uvedené příspěvky v tomto sborníku *Průzkum a vyhodnocení průzkumu fyzického stavu vyšetřovacích spisů...*). Maďarská strana uvítala možnost další spolupráce, zejména po dobudování jejich restaurátorských dílen, kdy se podoba provozu více přiblíží podmínkám v našem Archivu.

4 O pracovní návštěvě maďarských kolegů v Archivu bezpečnostních složek viz: <http://www.abscr.cz/cs/pracovni-navsteva-abtl-madarsko>

Ukázka praktického fungování Elektronického systému evidence, zavedeného na pracovišti v Budapešti. (ABS)

Zástupci ÁBTL na restaurátorském pracovišti ABS v Praze-Braníku. (ABS)

Dne 23. září 2010 se uskutečnila mezinárodní konference „Mass deacidification of archival records – Experiences in applying the Bückeberg-method in the state security archives“, kterou uspořádal maďarský ÁBTL v Budapešti. Jejím tématem bylo mj. zhodnocení dosavadních zkušeností jednotlivých institucí s aplikací tzv. bückeberské metody hromadného odkyselování, v rámci vlastních konzervátorských a restaurátorských pracovišť.⁵ Za ABS se této mezinárodní konferenci zúčastnili Martin Kostlán a externí spolupracovník, restaurátor Michal Šrůtek.

Účastníci konference se ve svých referátech a také, jak tomu často bývá, v kuloárových diskuzích, podělili o informace a zkušenosti získané stážemi na jiných odborných pracovištích v Evropě. V průběhu celé akce byla přednesena řada zajímavých příspěvků. Někteří přednášející prezentovali konkrétní výsledky svých technologických výzkumů a jejich aplikace v praxi a dále celkovou strukturu a konkrétní výsledky provozu hromadného odkyselování. Byly diskutovány také požadavky na důkladné personální zajištění takového provozu, jakož i jeho systematické propojení se všemi složkami zajišťujícími jeho plynulý chod (archivní evidence a příprava, digitalizace, příprava archiválií před ošetřením, evidence, vlastní ošetření, kompletace a restaurování, uložení do nových obalů atd.).

Naši restaurátoři v příspěvku prezentovali metodu hromadného odkyselování archiválií tak, jak je provozována v podmínkách restaurátorských a konzervátorských dílen ABS. Tedy jako sofistikovaný restaurátorský zásah, s velkou pozorností kladenou na nezměněnou podobu archiválií před a po provedení vlastního procesu odkyselení.

5 Konference se zúčastnilo celkem 100 delegátů z postkomunistických zemí. Kromě zástupců z České republiky to byli kolegové z partnerských organizací ze Slovenska, Polska, Spolkové republiky Německo a Maďarska. O účasti zaměstnanců ABS na mezinárodní konferenci „Mass deacidification of archival records“ v Budapešti 23. září 2009 viz: <http://www.abscr.cz/cs/konference-mass-deacidification-of-archival-records-v-budapesti>

Metoda je aplikována s velkým důrazem na zkoušky rozpíjivosti inkoustů a razítek, eliminaci rozpíjení roztokem těkavého cyklohexanu, který vytvoří na rozpustné psací látce ochranný film a z archiválie po třech dnech odtéká. Dále ve své prezentaci dokladovali využití této hromadné metody jako kombinovaného procesu s šetrnější metodou Bookkeeper, vhodnou i k lokálním zásahům na ošetřovaných archiváliích a dokumentech.

Praktické poznatky, získané našimi restaurátory z těchto procesů, byly oceněny všemi, kteří se na konferenci zajímali o praktické využití metody. Příspěvek spolu s praktickou ukázkou hromadného odkyselování a celého procesu následného ošetření, včetně navazující digitalizace restaurátory ošetřených archiválií, dokládal názorné využití prezentované metody v praxi.

Provoz hromadného odkyselování v ÁBTL v Budapešti – exkurze v rámci konference. (ABS)

Pracoviště ÁBTL navazující na odkyselovací proces – opravy, restaurování, uložení archiválie. (ABS)

V této souvislosti je třeba zmínit, že ze strany zúčastněných delegátů byl velmi kladně hodnocen systematický a profesionální přístup oddělení péče o fyzický stav archiválií českého ABS k problematice ochrany novodobých archivních dokumentů.

Konference pořádaná maďarskými kolegy umožnila našim restaurátorům mj. navázání dalších zajímavých kontaktů. Společná témata k řešení našli zejména se zástupci Slovenského národního archívu v Bratislavě, kteří se soustavně zabývají výzkumem procesu odkyselování a jeho možnými riziky z dlouhodobého hlediska. Výsledky jejich výzkumu, především aplikace procesu umělého stárnutí na odkyselené materiály, by mohly být po teoretické i praktické stránce využity při přípravě a provozu hromadného odkyselování na restaurátorském pracovišti ABS. V současné době byla v rámci rozvíjející se spolupráce se slovenskými kolegy dohodnuta informačně pracovní stáž, na které by zástupci ABS předali své praktické zkušenosti. Pracovníci Slovenského národního archívu by na oplátku poskytli poznatky z výzkumu odkyselených materiálů. Tyto informace by měly ovlivnit proces přípravy dokumentů

a archiválií pro uplatnění metody hromadného odkyselování, jak je doposud praktikována v Archivu bezpečnostních složek.

Navazování kontaktů s dalšími účastníky konference pořádané ÁBTL, konkrétně s Alenou Makovou ze slovenského Národního archivu.
(ABS)

Na závěr je nutno podotknout, že spolupráce s maďarským Historickým archivem měla – především na počátku – zásadní vliv na formování podoby pracoviště hromadného odkyselování archiválií v ABS. Přestože byly tyto poznatky a zkušenosti pro Archiv do značné míry určující, nelze říci, že bychom se prakticky přiblížili situaci v ÁBTL. Možnosti maďarských kolegů jsou z důvodu čerpání vysokých finančních prostředků z Norských fondů nesrovnatelné.

Pozitivním krokem je navazování bližších pracovních kontaktů s odborníky Slovenského národního archivu. Ti mají podle našeho názoru v současné době nejužitečnější informace o všech aspektech metody hromadného odkyselování archiválií s využitím technologie Neschen. Není jistě bez významu, že na výzkum získali slovenští kolegové grant z finančních zdrojů Evropské Unie. V případě navázání spolupráce s touto institucí byla ze strany slovenských kolegů byla deklarována ochota předávat získané poznatky. Velkou výhodou je v tomto případě také příbuznost našich jazyků.

Domníváme se, že je žádoucí zvyšovat povědomí o tom, že metoda hromadného odkyselování s využitím technologie Neschen C 500 je v ABS zavedena a funguje již téměř dva roky. Z mnoha důvodů je nutné rozšířit povědomí o praktickém využití této metody ošetření archiválií, a to jak u odborné, tak laické veřejnosti v České republice. Doufáme, že provoz této metody hromadného ošetření archiválií, která má v obdobných institucích ve světě zcela nezastupitelné místo, získá i v podmínkách našeho Archivu do budoucna dostatek finanční i jiné podpory, tak aby bylo možné efektivně využít jeho potenciál.